

Міністерство освіти та науки України

- Кафедра історії України Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
- Кафедра історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
- Кафедра історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
- за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного Причорномор'я
Інституту археології НАН України

**Збірка наукових праць
(за матеріалами конференції 14-15 березня 2024 року)
м. Одеса**

«Історична, краєзнавча та літературна Одещина»

Електронне наукове видання

**Кафедра історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

**Кафедра історії України та спеціальних історичних
дисциплін Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова**

**Кафедра історії України Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка**

**за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного
Причорномор'я Інституту археології НАН України**

**ІСТОРИЧНА, КРАЄЗНАВЧА ТА ЛІТЕРАТУРНА
ОДЕЩИНА**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2024

УДК 94(477):(06)

У

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 22 від квітня 2024 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № ... від2024 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*

PhD Герасименко В. В. (Одеса) – *відповідальний секретар*

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Брюяко І. В. (Одеса)

Історична, краєзнавча та літературна Одещина: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2024. 151 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються історії Одещини та прилеглих українських територій. До неї увійшли публікації молодих дослідників, переважно з Одеси та Полтави, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, що відбулася 14-15 березня 2024 р. у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Бачинська О. А.

д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНІЗАЦІЇ НА ПВДНІ УКРАЇНИ: ОДЕСЬКИЙ
ДОСВІД 1920-х РОКІВ

Солодка Марія, Савченко Віктор.....123

МАЛОВІДОМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЙ МУЗЕЮ
ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА

Супруненко Руслан, Бабенко Людмила.....129

СТОРИЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ НА ПВДНІ
УКРАЇНИ: ПОГЛЯД ГАЗЕТ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Сусліков Віктор, Коваль Геннадій.....135

АНТИЧНИЙ ТА ВАРВАРСЬКІЙ СВІТИ: ЗОНА КОНТАКТІВ НА
ПВДЕННОМУ ЗАХОДІ УКРАЇНИ I – IV ст. н. е.

Шмушкович Михайло, Бруяко Ігор.....143

ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДИНА-ДОВКІЛЛЯ У
ПІВНІЧНОПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ НАПРИКІНЦІ
ПЛЕЙЦЕСТОНУ – НА ПОЧАТКУ ГОЛОЦЕНУ

Ягунова Анастасія, Сєкєрська Олена.....147

Сердюк В. О.

студент 4 року навчання спеціальності
014 Середня освіта (Історія),
Полтавський національний
педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, м. Полтава

Стаценко Д. В.

PhD, к.і.н., асистент кафедри історії України
Полтавський національний
педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, м. Полтава

УДК 332(477.74)(091)«18»

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ОДЕСИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано економічний розвиток Одеси першої половини ХІХ ст. З'ясовано стан торговельної, виробничої та аграрної сфери чорноморського міста. Визначено місце Одеси в економічній системі Російської імперії.

Ключові слова: Одеса, економіка, розвиток, торгівля, промисловість, порто-франко.

На сучасному етапі місто Одеса є одним із ключових економічних центрів України, де знаходиться велика кількість підприємств, ринків, а також потужний морський торговельний порт, через який щороку здійснюється експорт та імпорт різноманітної продукції. Значення цього міста помітно зросло з початком повномасштабного російського вторгнення в Україну.

Витоки становлення Одеси як одного з важливих економічних центрів сягають своїм корінням першої половини ХІХ ст. Відтак, ставимо за мету проаналізувати економічний розвиток Одеси першої половини ХІХ ст., з'ясувати її стан торговельної, виробничої та аграрної сфери, а також визначити місце в економічній системі Російської імперії. Для розкриття теми використано роботи С. Бернштейна [1], А. Скальковського

[3], які ще в XIX ст. здійснили економічний опис міста Одеси, а також напрацювання дослідників, котрі займалися вивченням питань його економічної сфери [2; 4].

У першій половині XIX ст. економічний розвиток Одеси зазнавав певних коливань. Вони були зумовлені впливом різних чинників, насамперед війн, неврожаїв, спалахів епідемії чуми. Наприклад, у 1805 р. був неврожай, а в 1806 р. розпочалася російсько-турецька війна. Усе це разом зумовило негативні наслідки. Як зауважував С. Берштейн, торговельні справи Одеси були призупинені, що призвело до певного економічного занепаду. Як виявилося, кризові явища мали тимчасовий характер. До 1808 р. ситуація стабілізувалася, а торгівля знову почала розширюватися [1, с. 31].

Як свідчать джерела, у справі покращення економічної ситуації міста важливу роль відіграв його градоначальник герцог де Рішельє. Від моменту обрання на цю посаду він почав перейматися розвитком торгівлі, яка займала ключове місце в економіці чорноморського міста. С. Берштейн відзначав, що торговельний розвиток відбувався завдяки заходам, запровадженим герцогом де Рішельє. Завдяки цьому Одеса перетворювалася на потужний осередок. Так, у її морський порт прибували торгові судна, які завантажувалися зерном, олією, солониною та іншою продукцією. Загалом кількість торгових суден, що прибували до одеського порту в період 1804–1847 рр., зросла з 506 до 1594 на рік [1, с. 31-37].

У першій половині XIX ст. з Одеси вивозили такі товари, як зерно, горілку, деревину, чай, солонину, ікру, сало, мед, віск, олію, вироби із золота та срібла тощо. Значну частину від збуту в річних доходах від ведення торгівлі складали саме доходи від продажу зерна. Натомість, до Одеси привозили вино, ром, каву, чай, сир, різноманітні мануфактурні вироби, тютюн, одяг, янтар, посуд, корали, перли, цукор, шовк та інші товари [3, с. 56-60]. У той самий період Одеса стала посередником у торгівлі між Османською імперією та країнами Західної Європи, насамперед Францією та Австрією, що приносило місту значні доходи [3, с. 51].

Процвітанню зовнішньої та внутрішньої торгівлі особливо сприяло надання місту статусу порто-франко згідно з маніфестом від 16 квітня 1817 р. Він надавав право користування безмитним увезенням та вивезенням іноземних товарів. На думку В. Соколовського, надання Одесі статусу порто-франко сприяло розвитку її промисловості, зокрема ткацькій та швейній. Однак із часом ця система почала гальмувати розвиток міста [4]. У свою чергу Л. Іваніченко вказує на той факт, що статус порто-франко був причиною повільного розвитку легкої промисловості міста, оскільки іноземні товари, які надходили в Одесу, унеможлилювали виробництво власних [2, с. 48].

Попри досить високий рівень розвитку торгівлі, інші сфери економіки, а саме аграрна, промислова (фабрично-заводське виробництво), а також ремісництво, не відзначалися значними показниками. Згідно з даними, які наводить А. Скальковський, хліборобство, що було ключовим складником сільськогосподарського виробництва, не було сильно розвинутим в Одесі. Причинами цього були низька якість ґрунту, рівня удобрення ґрунтів, посухи, внаслідок чого кількісні показники зібраного зерна в порівнянні з чисельністю населення були незначними. З іншого боку, розвивалося садівництво, городництво, птахівництво, скотарство, а також виноробство. Останнє займало важливе місце в сільськогосподарському виробництві Одеси. У 1835 р. було вироблено 31360 відер вина, що становило близько 385 тисяч літрів відповідно до російської системи мір рідких тіл. Станом на 1839 р. в одеських виноградниках нараховувалося понад 5 мільйонів кущів винограду, значна частина якого була придбана у французьких, іспанських та рейнських розсадниках [3, с. 18-21].

У порівнянні з країнами Західної Європи, фабрично-заводська промисловість Одеси в першій половині XIX ст. розвивалася повільно. Так, у 1803 р. в місті діяло 16 фабрик та заводів, у 1834 р. – 34, в 1837 р. – 47. У 1852 р. їхня кількість залишалася на рівні 1837 р., тобто упродовж 15 років нових фабрик та заводів у місті відкрито не було [1, с. 27-38; 3, с. 44]. Відповідно до специфіки діяльності, з-поміж 47 фабрик та заводів існувало 5 канатних, 5 черепичних, 9 цегельних, 3 миловарних, 5

свічних, 2 тютюнових і сигарних, 4 макаронних, 4 вовномийних, 1 ливарний, 1 капелюшний, а також 9 салотопень [3, с. 44]. Упродовж першої половини ХІХ ст. Одесі належало важливе місце у виробництві канату в Російській імперії, що постачався купецькому і військовому флотам, а також вивозився за межі імперії [2, с. 49].

Досить розвинутою у досліджуваний період була реміснична сфера. У місті нараховувалося 25 цехів, які відповідно до внутрішнього управління поділялися на російські, єврейські та німецькі. Загалом до них у 1836–1837 рр. входило 3626 осіб різних спеціальностей (мулярі, столярі, склярі, теслярі, ковалі та інші), з яких 1290 осіб були майстрами, а 2336 осіб – підмайстрами [3, с. 40].

Одеса займала важливе місце в економічній системі Російської імперії. Вона слугувала потужним торговельним майданчиком, а також була одним із ключових пунктів, через який здійснювався експорт різноманітних товарів, що забезпечувало великі фінансові надходження. У першій половині ХІХ ст. місто займало спочатку третє місце в імперії за показниками торгового обороту, а згодом – друге, поступаючись лише Санкт-Петербургу. Відповідний прогрес сприяв тому, що Одеса стала одним із найбільших міст, кількість жителів якого зросла з 9 тисяч осіб у 1803 р. до 86,7 тисяч у 1849 р. [1, с. 27-38; 4].

Отже, упродовж першої половини ХІХ ст. відбувся значний економічний розвиток Одеси. У місті збільшилася кількість заводів та фабрик, розвивалася реміснична сфера, окремі галузі сільськогосподарського виробництва, розширилася зовнішня та внутрішня торгівля, що сприяло поступовому зростанню доходів та кількості населення. Економічне зростання зумовило поступове перетворення Одеси на одне з ключових, стратегічно важливих за своїм значенням міст як у минулому, так і в нинішній час.

Список використаних джерел

1. Бернштейн С. Одесса. Исторический и торгово-экономический очерк Одессы в связи с Новороссийским краем. Одесса, 1881. 145 с.

2. Іваніченко Л. М. Розвиток легкої промисловості Одеси у ХІХ ст. *Емінак*. 2017. № 1 (1). С. 47–54.
3. Скальковский А. А. Историческо-статистический опыт о торговых и промышленных силах Одессы. Одесса, 1839. 88 с.
4. Соколовський В. І. Значення Одеського порто-франко для розвитку міста. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2010. Вип. 43. С. 43–54.